

УДК 159.942.31

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-8437.51.2023-1.1>

АБСАЛЯМОВА Лариса – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, Харків, Україна, індекс 61024 (lara.ab2011@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8668-9552>

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЧУТТЯ ЗАЗДРОСТІ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Одним з найбільших викликів серед різноманітних класифікацій заздрості є, власне кажучи, брак чітко сформульованої основи будь-якої конкретної класифікації. Відтак заздрість може розглядатися, наприклад, як «добра» чи «погана» з огляду на способи її переживання, її наслідки, мотивації заздрісного індивіда, як і моральні судження, культурні цінності та стереотипи, пов'язані з цим переживанням. Багато дослідників заздрості сходяться на думці, що це неприємна емоція, вивчаючи зокрема психологічні реакції на неї та наслідки для життя людини. Деякі автори, зокрема у царинах соціальної та організаційної психології, підкреслюють, що основою для класифікації заздрості є не її неприємне переживання індивідами, а радше її інтрапсихічні та зовнішні (щодо індивіда) наслідки, або ж те, як заздрісні індивіди та/або їхнє оточення реагують на власну заздрість. У нашій роботі ми розглянули відмінності у підходах різних наукових дисциплін щодо заздрості. У деяких наукових школах заздрість розглядається головним чином як небажана емоція, інші схильні визнавати як бажані, так і небажані її аспекти; зонайменше у кількох дисциплінах (еволюційна психологія та маркетинг) заздрість вважається передусім бажаною емоцією. Також було продемонстровано відмінності у дослідницьких баченнях у межах психологічних дисциплін: деякі дослідники розглядають заздрість як ворожу емоцію, інші вважають, що існує два типи заздрості, доброякісна та злаякісна. Деякі науковці наголошують, що існує лише один тип заздрості, який однак може призводити до різноманітних поведінкових та соціальних реакцій, залежно від низки як внутрішніх (інтрапсихічних), так і зовнішніх факторів. Однією з ключових ідей нашої роботи є те, що погляд на заздрість як на емоцію, яка може бути бажаною чи небажаною, не є принципово новим. Слід однак розуміти, що хоча двоїста природа заздрості відзначалася різними авторами ще з античних часів, лише у межах сучасних психологічних дослідженнях цієї емоції науковці явно та чітко обґрунтовують існування кількох різних типів заздрості.

Ключові слова: заздрість, почуття, емоція, переживання, мотивація, успіх, невдача, психологія.

ABSALYAMOVA Larisa – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor of the Department of Psychology, Kharkiv National Pedagogical University named after H. S. Skovoroda, 29, Alchevskikh Str., Kharkiv, Ukraine, postal code 61024 (lara.ab2011@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8668-9552>

PSYCHOLOGICAL DESCRIPTION OF SENSE OF ENVY IN THE MODERN SCIENTIFIC DISCOURSE

Abstract. One of the most vivid challenges for various classifications of envy is that, strictly speaking, there is a lack of a clearly formulated basis of any specific classification. Envy can be examined consequently, for example, as “good” or “bad” taking into account the methods of its experiencing, its consequences, motivations of envious individual, as well as moral judgments, cultural values and stereotypes related to this experiencing. Many researchers of envy agree that

it is an unpleasant emotion, studying in particular psychological reactions and consequences for human life. Some authors, particularly in social and organizational psychology, underline that basis for classification of envy is not its unpleasant experiencing by individuals, but rather its intrapsychic and external (in relation to an individual) consequences, or how envious individuals and/or their surroundings react on one's own envy. In our work we considered differences in approaches of various scientific disciplines in relation to envy. In some schools of academic thought envy is examined mainly as undesirable emotion, while others are inclined to acknowledge its as desirable together with undesirable aspects; at least in a few disciplines (evolutional psychology and marketing) envy is considered foremost as a desirable emotion. Also we have demonstrated differences in research perspectives within the limits of psychological disciplines: some researchers examine envy as hostile emotion, while others consider that there are two types of envy, of good quality and malignant one. Some scientists mention that there is only one main type of envy, which however can result in various behavioral and social reactions, depending on several internal (intrapsychic) and external factors. One of key ideas of our work is that look on envy as an emotion which can be desirable or undesirable, is not fundamentally new. However, it should be clear that although ambivalent nature of envy was noted by different authors yet from ancient times, only within the framework of modern psychological research of this emotion scientists clearly and explicitly substantiate the existence of several different types of envy.

Key words: *envy, feeling, emotion, experience, motivation, success, failure, psychology.*

Постановка проблеми. Одним з найбільших викликів серед різноманітних класифікацій заздрості є, власне кажучи, брак чітко сформульованої основи будь-якої конкретної класифікації. Відтак заздрість може розглядатися, наприклад, як зазначає Палавер (Palaver, 2005), як «добра» чи «погана» з огляду на способи її переживання, її наслідки, мотивації заздрісного індивіда, як і моральні судження, культурні цінності та стереотипи, пов'язані з цим переживанням. Далі у нашій роботі ми ще повернемося до цього пункту, однак наразі слід відзначити, що саме брак чіткого обґрунтування кожної понятійної моделі, неузгодження між різними моделями та брак чіткості в межах самих класифікацій призводять до теоретичної нечіткості у розумінні природи заздрості. Наприклад, якщо заздрість є «злою», то чи може дослідник називати заздрісну людину злостивою? Подібні класифікації імпліцитно передбачають, що емоція сама по собі є перевагою чи недоліком, і що заздрісні люди є добрими/лихими та (або) моральними/аморальними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багато дослідників заздрості сходяться на думці, що це неприємна емоція, вивчаючи зокрема психологічні реакції на неї та наслідки для життя людини (Hamman, 2013). Деякі автори, зокрема у царинах соціальної та організаційної психології, підкреслюють, що основою для класифікації заздрості є не її неприємне переживання індивідами, а радше її інтрапсихічні та зовнішні (щодо індивіда) наслідки, або ж те, як заздрісні індивіди та/або їхнє оточення реагують на власну заздрість. Коли реакції на заздрість є небажаними, тоді сама емоція розглядається як негативна, погана, злісна, чорна, шкідлива тощо. Коли ж реакції є бажаними, тоді заздрість тлумачиться як позитивна, добра, хороша, висока, біла, незлостива тощо.

Таким чином, у межах нашої роботи ми розглядатимемо заздрість як бажану чи небажану емоцію. Ми визначаємо заздрість як бажану, коли вона сприймається як емоція, яка призводить до конструктивних реакцій особистості, як-от наполегливіше працювати, скорочувати розрив між собою та людиною, якій заздрять, через саморозвиток, покращувати психологічний клімат у родині/трудовому колективі/громаді тощо. Натомість небажану заздрість ми розглядаємо як таку, яка сприймається як фактор-призвідник до типів поведінки чи міжособистісної взаємодії, що можуть завдавати шкоди іншій людині та/або бажаному предмету чи стану речей. Хоча саме поняття (не)бажаності вочевидь належить до ціннісних суджень, наше робоче визначення насамперед стосується поведінкових результатів заздрості, а не емоції самої по собі чи індивіда, який її переживає. Відтак, на наше переконання, такий принцип класифікації є точнішим, аніж дихотомія доброякісної/злостивої заздрості.

Мета статті – представлення результатів теоретичного аналізу проблеми заздрості в психологічній перспективі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи те, що психологія сама по собі є мультидисциплінарною цариною, в ній існують такі напрямки, течії та окремі дослідники, які розглядають заздрість як принципово небажану емоцію. Інші ж науковці, втім, вбачають, що заздрість може бути чи не бути небажаною, зокрема через її наслідки для індивіда-заздрісника та об'єкта його заздрості (іншої людини, предмета чи стану речей), її болісне переживання, її аморальні спонуки; втім, принципово не виключається і можливість того, що іноді заздрість може бути джерелом корисних результатів для заздрісника та/або об'єктів заздрості.

Психоаналітична традиція. Психоаналітик Мелані Кляйн визначає заздрість як «сердце відчуття того, що інша людина володіє та насолоджується чимось бажаним – заздрісний імпульс, який спонукає відібрати це або ж зіпсувати» (Klein, 1957, с. 34). Дослідниця описує заздрість як внутрішньо притаманний та всеохопний стан, спроможний включати в себе ненависть до всього. Для Кляйн заздрість не має (і принципово не може мати) конструктивної цінності, вона псує будь-яку спроможність для радості та розвитку і є безумовно деструктивним імпульсом. Варто зазначити, що багато сучасних психоаналітиків продовжують розглядати заздрість саме у такій перспективі.

Втім, у класичні психоаналітичній думці є і інші погляди щодо заздрості. Так, Юнг розглядав заздрість як емоцію, яка здатна компенсувати низький ієрархічний статус заздрісної людини, відтак захищаючи его індивіда та його образ власного Я. Більше того, як відзначає Андерсон, «через виклики та суперництво з іншими, які мають (або видаються такими, що мають) вищі спроможності порівняно з власними, заздрість здатна призводити індивіда до розвитку нових навиків та спроможностей» (Anderson, 1997, с. 365). Хоча Юнг писав про конструктивні властивості заздрості, він також визначав і патологічну, деструктивну заздрість, яка трапляється лише тоді, коли заздрісна людина не має іншого способу захистити власне его від ураження, окрім як загрожувати іншій людині. На думку Андерсона, заздрість не є принципово «злою», він розглядає її радше як фактор розвиткової мотивації, який підштовхує людину до розкриття власного потенціалу. Заздрість, на думку вченого, стає патологічною, коли виникає перебільшений потяг до індивідуального виживання.

Деякі психоаналітики закликають колег-науковців відокремлювати емоцію заздрості як таку від її результатів, зокрема поведінкових. Наприклад, Берман описує (Berman, 2007) заздрість як неприємну емоцію (біль, смуток, гнів), яка виникає зі сприйняття значної відмінності (розриву) між станами чи характеристиками самого індивіда та відповідними станами/характеристиками тих, на кого спрямовано заздрість. Заздрість виникає з порівняння індивіда та його оточення, постаючи як сприйняття власної нижчості на противагу сприйнятій вищості інших. Таким чином, зазначає Берман, поведінкові прояви заздрості як емоції є предметом психологічних відмінностей, заснованих на особистісних характеристиках та процесах індивідуального розвитку. Таке визначення охоплює як біль самої заздрості як емоції, так і реакції на неї, що є предметом впливу різноманітних факторів, як-от самооцінка, спроможність до міжособистісних взаємодій, усвідомлення власної заздрості та управління нею, і зрештою, прагнення до самоактуалізації.

Більше того, як відзначає Лазарус (Lazarus, 1991), заздрість містить у собі складову частину сподівання або ж надії на те, що вдасться вирівняти сприйманий індивідом розрив між дійсним та бажаним, досягнувши останнього.

У цій якості сподівання працює як ще одна мотивуюча сила заздрості, оскільки у той час як інші особистісні та ситуаційні фактори є зовнішніми відносно заздрості, сподівання виступає частиною самої цієї емоції. Відтак і реакції на заздрість мотивовані як факторами, які не мають прямого стосунку до емоційного переживання (особистісними), так і тими, які внутрішньо притаманні самій цій емоції.

Еволюційна психологія. Еволюційні психологи розглядають заздрість як функціональну емоцію, необхідну для виживання. Дельпріоре, Гілл та Басс виявили (Delpriore, Hill, & Buss, 2012), що заздрість допомагає індивідам розпізнавати важливі царини у їхньому житті, де вони перебувають у ситуації конкурентного відставання, і мотивує до його скорочення. Через обмеженість ресурсів індивіди схильні оцінювати власне становище насамперед відносно інших, які розглядаються як імовірні конкуренти. Виявивши таким чином, що власна відносна позиція є нижчою, і об'єкти чи характеристики порівняння є принципово важливими для інтрапсихічної адаптації, індивід набуває потенційної мотивації до здобуття бажаного ресурсу.

Більше того, відзначають Дельпріоре, Гілл та Басс (Delpriore, Hill, & Buss, 2012), коли це сприяє власній адаптації, люди також прагнуть відбирати певні ресурси у інших. Еволюційна перспектива пояснює ключові характеристики заздрості у термінах функціональності. Наприклад, ворожість та злі наміри, типово притаманні заздрості, призначені допомагати заздрісній людині у підвищенні власної адаптивності та шансів на виживання. Також приховування цієї емоції від інших допомагає «зберегти обличчя» і збільшити ймовірність того, що інші люди допоможуть заздрісній особі покращити її відносне становище.

Таким чином, із еволюційної перспективи у психології головною метою заздрісної людини є радше покращення власних конкурентних позицій, аніж безпосередньо завдання шкоди чи збитку іншій особі. Хоча заздрість може призводити до шкоди чи збитку іншим людям, це переважно робиться для забезпечення власного виживання, а не зі злого умислу як такого. Заздрість, як пишуть Герей та Морі (Garay & Mori, 2011), також може спричинитися до соціальних вигід та здобутків, наприклад, будучи фактором мотивації до добродійності чи волонтерської діяльності.

Соціальна психологія. Більшість соціально-психологічних досліджень заздрості засновані на принципі соціального порівняння та теорії підтримки самооцінки. Згідно з цими підходами, заздрість є результатом невігідного порівняння індивіда зі схожим до себе, але кращим іншим у особистісно релевантній життєвій сфері. Багато соціальних психологів спираються на визначення заздрості, яке сформулювали Сміт та Перрот: «Заздрість має місце тоді, коли людині бракує чогось кращого, що є у інших – особистої якості, досягнення чи володіння – і така людина або прагне це здобути, або хоче втрати цього іншими» (Smith, Parrott, Diener, Hoyle, & Kim, 1999, с. 1010). Емоція заздрості характеризується дослідниками як констеляція кількох чітких афективних складників, які можуть зокрема включати в себе почуття приниження, прагнення чогось, ресентимент до певних обставин/ситуацій та злий умисел щодо об'єктів заздрості, який іноді супроводжується почуттями провини, заперечення чи тривожності щодо негідності такого умислу.

У цьому визначенні Перрот та Сміт відзначають, що заздрість може включати в себе бажання позбавити іншу людину її переваги над заздрісником, допускаючи однак і можливість заздрості без завдання шкоди чи збитку. Як і в інших дисциплінах, в соціальній психології існує дихотомія заздрості як бажаної чи небажаної.

Пропоненти заздрості як небажаної емоції (яку часто називають «злорякісною», «чорною» чи «ворожою» заздрістю) стверджують, що не існує бажаних, «доброрякісних» її форм. Добраякісна заздрість у межах такого підходу розглядається як відповідник підкорення чи некритичного захоплення. Кастельфранчі та Мічелі наголошують (Castelfranchi & Miceli, 2009), що заздрість включає в себе ворожість та злий умисел щодо іншої людини через а) переконання, що об'єкт заздрості є джерелом нижчого, підлеглого становища заздрісника, та б) бажання відібрати цю сприйману перевагу у іншого.

Кастельфранчі та Мічелі додають (Castelfranchi & Miceli, 2009) до переживання заздрості почуття «безпомічної нижчості» – коли людині здається, що вона ніколи не зможе досягнути бажаного об'єкта, становища, володіння чи характеристики, і що їй завжди доведеться займати нижче становище порівняно з тими, кому людина заздрить. На думку авторів, заздрісна людина вбачає себе в цілому (а не лише за певною конкретною ознакою чи властивістю) нижчою за ту, котрій заздрить. Конкретні соціальні порівняння, які підкреслюють та підживлюють заздрість, роблять це відчуття нижчості ще більш виразним, відтак перетворюючи об'єкти заздрості на зручні цілі для ворожості. Перрот наголошує (Parrott, 1991) на негативному впливі соціального порівняння на індивідуальний образ Я, оскільки таке порівняння розкриває недоліки індивіда, у т.ч. соціальні та поведінкові; таке бачення відрізняється від перспективи Кастельфранчі та Мічелі (Castelfranchi & Miceli, 2009), оскільки не торкається переконань індивіда щодо можливості досягти бажаної переваги.

Пропоненти заздрості як бажаної емоції (яку часто називають також «незлорякісною», «високою», «білою», «доброрякісною» заздрістю) розглядають її як болісне бажання мати те, що є у інших людей. Так, Крусіус та Муссвейлер визначають (Crusius & Mussweiler, 2012) добраякісну сторону заздрості як «підвищену мотивацію досягти чогось кращого, що є у інших людей, та покращити таким чином власне становище». Ван де Вен та Зееленберг описують (van de Ven, Zeelenberg & Pieters, 2012) такий тип заздрості як «незлорякісну форму, спрямовану

на покращення власного становища індивіда». Як відзначає Лазарус (Lazarus, 1991), подібні визначення фокусуються на мотивах, ігноруючи почуття людини, які є ключовим елементом будь-якої емоції.

Дослідники, які виділяють «доброякісний» тип заздрості, зауважують, що, як і «злаякісна» заздрість, вона також викликає неприємні почуття, однак часто досвідчується людиною як надихаюча, мотивуюча та в цілому менш негативна, аніж «чорна» заздрість. Прихильники концепції «білої заздрості» згоджуються, що вона принципово відрізняється від «чорної» браком ворожості та злого умислу, які є ключовими ознаками останньої.

Більше того, як наголошують ці науковці, ключовою внутрішньою мотивацією «доброякісної» заздрості є здобуття бажаного об'єкта, у той час як «злаякісна» характеризується передусім мотивацією відібрати бажане у того, кому заздять.

Ван де Вен та ін. виявили (van de Ven, Zeelenberg & Pieters, 2012), що доброякісна заздрість виникає тоді, коли набуття предмету заздрості є справедливим та заслуженим, та коли заздрісник чи заздрісниця відчуває власний контроль над зміною ситуації, яка й викликає цю заздрість. Перрот додає (Parrott, 1991) у таке визначення власну усвідомлену відповідальність людини за відсутність бажаної переваги як необхідну умову переживання доброякісної заздрості. Зв'язок між заздрістю та нечесністю, як відзначає Роулз (Rawls, 1971), є однією з важливих точок незгоди серед дослідників заздрості; так, деякі автори схильні вважати, що коли ситуація сприймається як несправедлива, то емоція на виході виявляється не заздрістю, а почуттям ресентименту. Як зауважують Зееленбарг та Пітерс (van de Ven, Zeelenberg & Pieters, 2012), відмінність «доброякісної» заздрості від інших, схожих та тісно пов'язаних емоцій, як-от почуття нижчості, захоплення та ресентимент, залишається не повністю зрозумілим.

Інші соціальні психологи розглядають заздрість як таку, що призводить як до бажаних, так і до небажаних результатів. Ці автори переконані, що хоча сама заздрість може бути охарактеризована почуттями нижчості, ворожості та болю, її наслідки (результати) не обов'язково мають бути деструктивними. Радше, залежно від різноманітних особистісних та ситуаційних факторів, реакції на заздрість можуть бути або конструктивними, або деструктивними. Іншими словами, заздрість розглядається як емоція, важлива для психічного функціонування індивіда. Наприклад, Гайдер вбачає (Heider, 1958) головну мету заздрісної людини у зменшенні розриву відносно об'єкта заздрості, що може досягатися двома головними способами: або зміщенням іншої людини до власної нижчої позиції, або підняттям себе до вищої позиції іншого, якому заздять.

Ліч розглядає (Leach, 2008) заздрість як бажання певних активів та/або переваг, яких бракує у заздрісника/заздрісниці, поєднане з почуттям гніву щодо цього несправдженого бажання. Однак, на відміну від інших авторів (як-от Мічелі та Кастельфранч (Miceli & Castelfranchi, 2002)), Ліч вважає, що злий умисел не є сутнісно необхідним елементом заздрості, а радше виступає як її ймовірний результат; таким чином дослідник розрізняє неприємне переживання заздрості та її практичні результати.

Деякі соціальні науковці розглядають заздрість як розвиткове явище, припускаючи, що переживання заздрості може змінюватися з часом. На нашу думку, це доволі цікавий підхід щодо заздрості, який може показувати, яким чином процеси оцінювання впливають на переживання заздрості та реакції на цю емоцію, що своєю чергою дає зворотний зв'язок щодо оцінки нововиниклої ситуації. Такі часові зміни у переживанні заздрості уможливають досвід як «доброякісної», так і «злаякісної» заздрості на різних відрізках життєвої траєкторії індивіда.

Слід зазначити, однак, що не всі реакції-відповіді, які виникають із одних і тих самих умов і можуть мати схожі наслідки, слід класифікувати як «заздрість». По-перше, сама ідея того, що однакові обставини здатні призводити як до «злаякісної», так і до «доброякісної» заздрості, потенційно спроможна ще більше розмивати відмінності між цими окресленими типами емоцій. По-друге, як нагадує Фріда, варто звертати увагу на те, що не всі емоції, досвідчувані у відповідь на заздрісногенну подію чи ситуацію, є лише і тільки заздрістю (Frijda, 2009). Під час переживання емоційного епізоду емоції можуть змінюватися: наприклад, пряме безпосереднє соціальне порівняння може негайно викликати заздрість, яка змінюється гнівом, який змінюється соромом, який знову змінюється заздрістю, і так далі; або ж залишатися відносно стабільними, як-от заздрість, яка триває місяцями чи й роками, періодично послаблюючись чи посилюючись.

Ми схильні згодитися з Гугланд та іншими у тому, що емоція заздрості еволюціонує з плином часу, і наголошуємо на важливості встановлення більш чітких меж між власне заздрістю та іншими супутніми емоціями, досвідчуваними під час ситуацій, описуваних як епізоди заздрості. Ми також припускаємо, що заздрість може перетворюватися на сентимент, або, як пишуть Зоннеман та ван Гузен, «схильність до емоційних реакцій-відповідей на певний об'єкт». Якщо йдеться про сентимент, то людина здатна переживати його щодо іншої людини, групи людей чи предметів без жодних соціальних порівнянь; таким чином, зауважують Вольф та Глік, сентиментальні реакції можуть тривати роками.

Як зазначають Гарріс та Саловей (Harris & Salovey, 2008), погляд на заздрість як на хорошу (бажану, доброякісну) чи погану (небажану, злоякісну) значною мірою залежить від того, яким визначенням заздрості керується дослідник та/або які критерії доброго чи поганого використовує. По-перше, заздрість може бути вигідною чи корисною для однієї людини, однак шкідливою/збитковою для іншої – наприклад, заздрісник чи заздрісниця може зазнавати емоційних страждань, а людина, якій заздрять, почуватиметься при цьому ще краще. Таким чином, критерій бажаності теж не є абсолютним, коли йдеться про заздрість.

По-друге, коли дослідники обговорюють різні типи заздрості, виникає також питання, чому такі різні переживання отримують фактично одну й ту саму назву. Зрештою, багато неприємних емоцій так само мають подвійну природу у плані того, наскільки сприятливими чи шкідливими є їхні наслідки. Наприклад, сором є емоцією, яка показує, що людина вчинила якийсь моральний переступ, і відтак може призводити до самозасудження, уникання інших людей, та звинувачення інших у скоєному переступі. З іншого боку, сором також здатен призвести до поцінування інших людей та відновлення соціальної гармонії після скоєного, як і утримувати індивіда від повторних негативних вчинків. Таким чином, сором може викликати як деструктивні, так і конструктивні реакції, у т.ч. поведінкові, однак науковці не говорять про «доброякісний» та «злоякісний» сором. Натомість дослідники цієї емоції намагаються з'ясувати, що саме робить реакції-відповіді на сором конструктивними чи деструктивними, і як спрямувати їх у напрямку більшої конструктивності.

Таким чином вбачається, що численні терміни, використовувані для опису заздрості, охоплюються однією з двох основних концептуалізацій – заздрість, яка призводить до деструктивних реакцій, та заздрість, яка призводить до конструктивних реакцій – і що у багатьох підходах ці концептуалізації співіснують принаймні частково. Емпіричні дослідження заздрості у соціальній психології – одній із наукових дисциплін, яка вивчає заздрість як таку, що здатна призводити як до конструктивних, так і до деструктивних реакцій – показують, що більшість дослідників розглядають заздрість з негативної перспективи, закономірно з'ясовуючи негативні її наслідки. Наприклад, було виявлено, що заздрість може призводити до неетичної поведінки, обману, погіршення обстановки у професійних колективах та ерозії лідерства; виявлено також позитивний зв'язок із поведінкою, скерованою на шкоду та приниження людей, яким заздрять, навіть якщо це відбувається при значних збитках для самого заздрісника чи заздрісниці. Крім того, дослідники відзначають, що заздрість спроможна завдавати шкоди процесам навчання та розвитку, зменшувати обсяг та різноманіття когнітивних ресурсів.

Варто відзначити, що існують нейтральні визначення заздрості, які не спираються на оціночні судження щодо заздрості як бажаної чи небажаної, доброякісної чи злоякісної, білої чи чорної тощо, натомість відображаючи біль, притаманний заздрості як емоції, та відкриття можливостей (потенцій) різноманітних способів або ж траєкторій впоратися з таким емоційним дискомфортом, притому деякі з цих способів/траєкторій можуть бути конструктивними, а деякі деструктивними. Як і Берман (Berman, 2007), ми переконані, що індивідуальні реакції на заздрість визначаються розвитковими та ситуаційними факторами, і що однією з ключових задач фахових дослідників заздрості є визначення та вимірювання цих різноманітних впливів. Таким чином ми визначаємо заздрість як болочу емоцію, яка включає в себе переконання індивіда про те, що а) людині бракує бажаного об'єкта, стану чи характеристики, яка наявна у іншої людини, та б) бажаний об'єкт, стан чи характеристика є важливими для власного образу Я заздрісника чи заздрісниці та/або її (його) конкурентних позицій. Заздрість, на нашу думку, сутнісно включає в себе мотивацію до приглушення викликаного нею емоційного болю та до покращення відносного становища індивіда.

Висновки. У нашій роботі ми розглянули відмінності у підходах різних наукових дисциплін щодо заздрості. У деяких наукових школах заздрість розглядається головним чином як небажана емоція, інші схильні визнавати як бажані, так і небажані її аспекти; щонайменше у кількох дисциплінах (еволюційна психологія та маркетинг) заздрість вважається передусім бажаною емоцією. Також було продемонстровано відмінності у дослідницьких баченнях у межах психологічних дисциплін: деякі дослідники розглядають заздрість як ворожу емоцію, інші вважають, що існує два типи заздрості, доброякісна та злаякісна. Деякі науковці наголошують, що існує лише один тип заздрості, який однак може призводити до різноманітних поведінкових та соціальних реакцій, залежно від низки як внутрішніх (інтрапсихічних), так і зовнішніх факторів.

Однією з ключових ідей нашої роботи є те, що погляд на заздрість як на емоцію, яка може бути бажаною чи небажаною, не є принципово новим. Слід однак розуміти, що хоча двоїста природа заздрості відзначалася різними авторами ще з античних часів, лише у межах сучасних психологічних досліджень цієї емоції науковці явно та чітко обґрунтовують існування кількох різних типів заздрості.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричними студіями заздрості як психологічного феномену.

Література

- Anderson, R. W. (1997). The envious will to power. *The Journal of Analytical Psychology*, 42, 363–382. doi: 10.1111/j.1465-5922.1997.00363.x.
- Berman, A. (2007). Envy at the cross-road between destruction, self-actualization, and avoidance. In L. Navaro & S. L. Schwartzberg, Eds., *Envy, Competition, and Gender: Theory, Clinical Applications and Group Work* (pp. 17–32). New York : Routledge / Taylor & Francis Group.
- Crusius, J., & Mussweiler, T. (2012). When people want what others have: The impulsive side of envious desire. *Emotion*, 12, 142–153. doi: 10.1037/a0023523.
- Delpriore, D. J., Hill, S. E., & Buss, D. M. (2012). Envy: Functional specificity and sex-differentiated design features. *Personality and Individual Differences*, 53, 317–322. doi: 10.1016/j.paid.2012.03.029.
- Garay, J., & Mori, T. F. (2011). Is envy one of the possible evolutionary roots of charity? *Biosystems*, 106, 28–35. doi: 10.1016/j.biosystems.2011.06.004.
- Hamman, J. J. (2013). The memory of feeling: Envy and happiness. *Pastoral Psychology*. doi: 10.1007/s1089-013-0555-3.
- Harris, C. R., & Salovey, P. (2008). Reflections on envy. In R. H. Smith, Ed., *Envy: Theory and Research* (pp. 33–356). New York : Oxford University Press.
- Klein, M. (1957). *Envy and Gratitude: A Study of Unconscious Sources*. New York : Basic Books.
- Leach, C. W. (2008). Envy, inferiority, and injustice: Three bases of anger about inequality. In R. H. Smith, Ed., *Envy: Theory and Research* (pp. 94–116). New York : Oxford University Press.
- Miceli, M., & Castelfranchi, C. (2002). The mind and the future: The (negative) power of expectations. *Theory and Psychology*, 12, 335–366.
- Palaver, W. (2005). Envy or emulation: A Christian understanding of economic passions. In W. Palaver & P. Steinmair-Posel, Eds., *Passions in Economy, Politics, and the Media* (pp. 139–162). Vienna : Lit Verlag.
- Parrott, W. G. (1991). The emotional experiences of envy and jealousy. In P. Salovey, Ed., *The Psychology of Jealousy and Envy* (pp. 3–30). New York : The Guilford Press.

References

- Anderson, R. W. (1997). The envious will to power. *The Journal of Analytical Psychology*, 42, 363–382. doi: 10.1111/j.1465-5922.1997.00363.x
- Berman, A. (2007). Envy at the cross-road between destruction, self-actualization, and avoidance. In L. Navaro & S. L. Schwartzberg, Eds., *Envy, Competition, and Gender: Theory, Clinical Applications and Group Work* (pp. 17–32). New York: Routledge/ Taylor & Francis Group.
- Crusius, J., & Mussweiler, T. (2012). When people want what others have: The impulsive side of envious desire. *Emotion*, 12, 142–153. doi: 10.1037/a0023523
- Delpriore, D. J., Hill, S. E., & Buss, D. M. (2012). Envy: Functional specificity and sex-differentiated design features. *Personality and Individual Differences*, 53, 317–322. doi: 10.1016/j.paid.2012.03.029
- Garay, J., & Mori, T. F. (2011). Is envy one of the possible evolutionary roots of charity? *Biosystems*, 106, 28–35. doi: 10.1016/j.biosystems.2011.06.004
- Hamman, J. J. (2013). The memory of feeling: Envy and happiness. *Pastoral Psychology*. doi: 10.1007/s1089-013-0555-3

- Harris, C. R., & Salovey, P.** (2008). Reflections on envy. In R. H. Smith, Ed., *Envy: Theory and Research* (pp. 335–356). New York : Oxford University Press.
- Klein, M.** (1957). *Envy and Gratitude: A Study of Unconscious Sources*. New York : Basic Books.
- Leach, C. W.** (2008). Envy, inferiority, and injustice: Three bases of anger about inequality. In R. H. Smith, Ed., *Envy: Theory and Research* (pp. 94–116). New York : Oxford University Press.
- Miceli, M., & Castelfranchi, C.** (2002). The mind and the future: The (negative) power of expectations. *Theory and Psychology*, 12, 335–366.
- Palaver, W.** (2005). Envy or emulation: A Christian understanding of economic passions. In W. Palaver & P. Steinmair-Posel, Eds., *Passions in Economy, Politics, and the Media* (pp. 139–162). Vienna : Lit Verlag.
- Parrott, W. G.** (1991). The emotional experiences of envy and jealousy. In P. Salovey, Ed., *The Psychology of Jealousy and Envy* (pp. 3–30). New York : The Guilford Press.